

Az eposz műfaji hagyománya a Szigeti veszedelemben

Zrínyi Miklós élete és munkássága

- 1620-1664
- horvát-magyar nemzetiségű
- mélyen vallásos
- a szigetvári hős, Zrínyi Miklós dédunokája
- származása: Zrín vára — neve
- katona, költő, politikus, hadvezér
- 8-15 éves korában Grazban, Nagyszombaton és Bécsben tanul
- 16 évesen Itáliába utazik: **barokk** műveltség, megalapozza könyvtárát
- 1645-46 tele: megírja főművét: *Obsidionis Szigetianae / Obsidio Szigetiana*
 - megírás körülményei (IX.1-4.): műalkotáshoz szükséges nyugalmat állandóan megzavarja a kanizsai török
 - tartalmazza a jelen politikáját, az író meggyőződését*
 - célja az emlékéllítés, példaadás
- 1648: horvát bán lesz
- 1663-64: „az egész magyar hadsereg főparancsnoka” — a diadalmas téli hadjárat

A mű keletkezése

- Nem talál hőst a jelenben. Vissza kell nyúlnia a múltba. (Hasonlóan tesz később Arany János is: *Toldi*.)
- Az eposz az egész nép életére kiható eseményt ír le. — Ki lenne alkalmas hősnek?
 - Mátyás — vádolta zsákmányszerző hadjáratai és fosztogató zsoldos hadserege miatt
 - Árpád — nem volt nép
- a magyar irodalomtörténet eposzai
 - Vörösmarty Mihály: *Zalán futása*
 - Csokonai Vitéz Mihály: *Árpádiász* (nem tudja befejezni)
 - Arany János: *Csaba triológia* (csak a tanulmányok készülnek el)
- más nemzetek eposzai
 - finn *Kalevala*
 - észt *Kalevipoeg*
 - német *Nibelungenlied* (*Nibelung-ének*)
 - francia *La Chanson de Roland*
 - orosz *Igor-ének*
- alapjai:
 - Tasso: *A megszabadított Jeruzsálem*
 - Homeros és Vergilius munkái
 - történetírói forrás: „horvát és olasz cronika”, „törökök”, Istvánfi és Sambucus
 - személyes hitélű szöveg, hiszen szerzője tárgyához értő hadvezér volt

A szöveg felépítése, az eposzi kellékek

- **eposz** = Olyan nagyepikai műfaj, mely egy az egész nép életére kiható, nagy horderejű eseményt mutat be.
 - az eposz műfaját a barokk esztétikai értékítélet a legmagasabb rendűnek tartja
 - dédapja emlékének, az esztétikai, poétikai és morális célnak a nagyformátumú műfaj felelt meg
- Az olvasónak
 - nem költői szöveget készül írni

- haza szolgálata a fontos — nem tökéletes, nincsen utólag javítva, egyszerre fogalmazta meg
- „fabulákkal” keverte =(itt) mese, varázslatos elem, fikció
- az átvett és a saját elemek elkülönítése (Homeros, Vergilius)
- a mű szerint „Zrini” öli meg „Szulimánt”
- török, horvát, latin szavak is — „szegény az magyar nyelv”
- Az I.1. versszakban korábban írt szerelmes verseire hivatkozik (~Vergilius: *Aeneis*)
 - kötetkompozíció az oka: elhelyezi művét a kötet (*Adriai tengernek syreniaia*) egészében
 - költői természetét jellemzi: Vénusz és Mars fia, kit a feladat erkölcsi súlya Mars mellé kényszerít
- **propozíció** (=témamegjelölés): I.2.: „Fegyvert, s vitézt éneklek” (első sora)
 - „Arma virumque cano“=„Harcokat énekelek s egy hőst” (Vergilius: *Aeneis*)
 - konkretizálja az eposz tárgyát
- **invokáció** (=segélykérés): I.3-6.: antik eposzi formájában Szűz Máriához (barokk konvenció átvétele)
 - a megszólítás „Musa!” Kalliopéra, az eposzírás múzsájára is vonatkozhat
 - a stellárium¹ már egyértelműen a Szűzanyára utal (~Tasso: *A megszábadított Jeruzsálem*)
 - sehol sem írja, hogy „Musa” és Szűz Mária egyek lennének
 - ugyanakkor a Szűzanya Magyarország védőszentje, akihez Szent István felajánlotta az országot
 - Szűz Mária nem jelenik meg a továbbiakban
 - múzsák a magyar irodalomban:
 - Petrarca — Laura
 - Zrínyi — Viola (csak az első szakaszból ismerjük)
 - Balassi — Júlia, Célia
 - Csokonai — Lilla
 - Ady — Léda
 - Kosztolányi — Ilona
- magyarság bűne
 - magyarok elfordultak a kereszténységtől, Istentől, Jézus hitétől, megsértik az erkölcsi normákat
 - mind a hét főbűn jellemző rájuk
 - Isten egyetlen népért sem tett annyit, mint a magyarokért: „Maga te tekintsz meg körösztén világot, Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót:”
 - vallásos jellegű érvelés
 - nincs a korra oly jellemző felekezeti egymásra mutogatás
 - a mű egésze a katolicizmus szellemiségét sugallja
 - a büntetés jogosságának érvei a protestáns prédikátoroktól származnak
 - a kereszténység és az ország védelme érdekében túl kell emelkedni a felekezeti vitákon
 - Szelim, Szulejmán apja a büntetés politikai, társadalmi okát adja meg: az egység hiánya, a magára maradottság, a vezérnélküliség
 - megerősíti Arszlán bég (gyenge erkölcsű, maszlagtól fertezett)
 - Isten büntetése a török = **toposz** (Zrínyi saját ítélete)
 - **in medias res** (=a dolgok közepébe vágás): I.7.-től
 - **deus ex machina** (=isteni beavatkozás): I.12.-től, I.28.-tól
 - Micheal arkangyal — pokol: Allecto fúria (Szulimánhoz megy Szelim képében)

¹ „Hanem fényes mennyei szent csillagokbul,
Van kötve koronád holdbol és szép napbul;”

- galamb elfogása, üzenet a törökhöz kerül (szereplőkön kívül álló hatás eredménye)
 - véletlen — **komédia** (drámai elem)
 - a szerencse forgandósága a barokk világkép egyik központi gondolata
- **enumeráció** (=seregszemle): I.68-102., V.39-63.
 - a tudatos szerkesztés folytán távol kerül egymástól a két sereg enumerációja
 - az első ének a törökök, az ötödik ének a magyarok seregszemléje
 - ~Gárdonyi Géza: Egri csillagok
 - magyar: csekély, kismértékű
 - török: untatóan hosszú, erőteljes — teljes mohamedán világ megindul
 - a pokol egészét is a magyarokra zúdítja Isten
 - meglátja, hogy a magyarok álhatatosak — Gábrriel arkangyal elpusztítja a pokol teremtményeit
- cselekmény
 - az **expozíció** (1-6. ének) három szálon indítja el a cselekményt:
 - Isten haragja az égben
 - Arszlán budai basa vállalkozása
 - Zrínyi imája
 - a három szálat a harmadik énekben fogja össze Zrínyi
 - a fő cselekményt a 7-13. ének tartalmazza
 - az **epizódok** felerősítik egymást: a 10. ének nagy magyar sikerét egyszerre ellenpontozza és előrevetíti Juranics és Radivoj tragikus kalandja
 - a 12. énekben történik a török sereg lázadása, ezt előzi meg Delimán és Cumilla tragikus szerelme, ezt ellenpontozza Deli Vid és Borbála házastársi hűségen alapuló szerelme
 - az ismétlődő mozzanatok ritmikusan tagolják a művet:
 - török haditanács (8., 13. ének)
 - Deli Vid és Demirhám párviadalai (8., 11., 15. ének).
 - a befejezés a 14-15. ének
 - a 14. énekben az alvilág, a pokol erői kapcsolódnak be a küzdelembe
 - a 15-ben a mennyei légión is
 - nem csupán az isteni gépezet szerepeltetése
 - a fény és árnyék, sötétség elve (a barokk egyik legfőbb kompozíciós eljárása)
 - Zrínyi és a magyar sereg apoteózisával² ér véget az eposz (a barokk világképének megfelelően)
- **anticipáció**: beteljesülő jóslat
- **hősi tett**: vár védelme
- **epitheton ornans**: állandó, díszítő jelzők — nem jellemzők
 - nincs a hagyományos értelemben vett díszítő jelző
 - eposzi hősök egytömbből-faragottsága mégis jellemző
 - jellembeli változás csak a két főhős esetében figyelhető meg (azonos erkölcsi szintről indulnak)
 - Zrínyi megdicsőül
 - Szulejmánból zsarnok lesz
- **hérosz**: eposzi hős
 - Zrínyi Miklós = Krisztus bajnoka, Athleta Christi
 - Deli Vid, Farkasics Péter

² (gör.) annyit jelent mint istenítés, az istenek közé helyezés

- Demirhám, Delimán
- **verselés**
 - hexameter, sokszor felező 12-es
 - 25%-ban nem működik a hexameter — a felező tizenkettesnek szabadon kezelt változata
 - Zrínyi maga is mentegetőzik az esetleges hibákért
 - okai:
 - göcseji nyelvjárás: kevés hosszú forma
 - időmértékes mellett ütemhangsúlyos, magyaros nyelvi formákat is alkalmaz
 - Arany János írta le először
 - népi jellegű irodalom szépirodalmi szintre emelése
- **peroratio** (peroráció): berekesztés, befejezés
- **retardáció**: 1566 szakasz (ekkor történt Szigetvár ostroma)
 - Ovidius hatását mutatja a mű 15 énekre (=pars) bontása (*Metamorphoses*)
 - Vergiliustól veszi át Juranics és Radivoj tragikus kalandjának motívumát
 - Tassótól a szerelmi szálak szövését, a kétféle szerelemfelfogást és azok szembeállítását
- **szerelmi szál**
 - Delimán és Cumilla
 - Deli Vid és Borbála
 - Zrínyi és Viola (nincs benne a történetben)
- * **eposzi hasonlatok**
 - analógia: leírások, párhuzamok
 - XVI-XVII. századi történelem (dédapja és saját kora között)
- **csodás elemek**
 - a politeista antik eposzban az istenek mozgatása egyszerű — a monoteista vallásban problémás
 - a keresztény mitológia alakjai a jellemzőek
 - csupán színező elemként van jelen Alecto fúria (~Vergilius) és Alderán, a török varázsló
 - utóbbi, a mágus idézi meg a poklot
 - cselekmény színtere kettős
 - földi: Szigetvár — valóság
 - szakrális: pokol és az ég erői — varázslat
- paradox tételeket kell hitelesítenie Zrínyinek:
 - a küzdelemnek csak akkor van hitele, ha a szembenálló felek azonos nagyságrendűek — itt: óriási sereg (100-200 000 török) — kevés honvédő (nagyjából 2000-2500 fő) feloldás: kisebb epizódokra bontja a történetet, ahol a szembenálló felek létszáma megegyezik
 - Az első ostromot csak a tizedik énekben írja le.
 - a magyar vereséget erkölcsi győzelemmé kellett váltania feloldás: a magyarság összeforrott, erkölcsös közösség; a széthúzóvá váló török sereg ellentéte
 - az író korának magyarsága azonban nem ilyen*
 - a bemutatott magyarok a költő eszméit valósítják meg
- szereplőket rendel egymás mellé a két táborból (eposzi konvenció):
 - Zrínyi — Szulejmán
 - Deli Vid — Demirhám.
- **értékrend**
 - csúcán az Istennek tetsző élet, illetve az ezt megvédő hős áll („miles Christi”)
 - ezt követi a hírnév, mely a véges emberi életet a halál után is élte

- végül a közösségért felelősséget vállaló, az azt szolgáló ember

Jelentősége

- *A Szigeti veszedelem* az első magyar eposz
- legnagyobb értéke a rendkívül tudatos kompozíció
- Arany János: *Zrínyi és Tasso* (akadémiai székfoglaló)
- Kölcsey: *Zrínyi dala*